

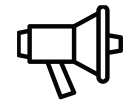
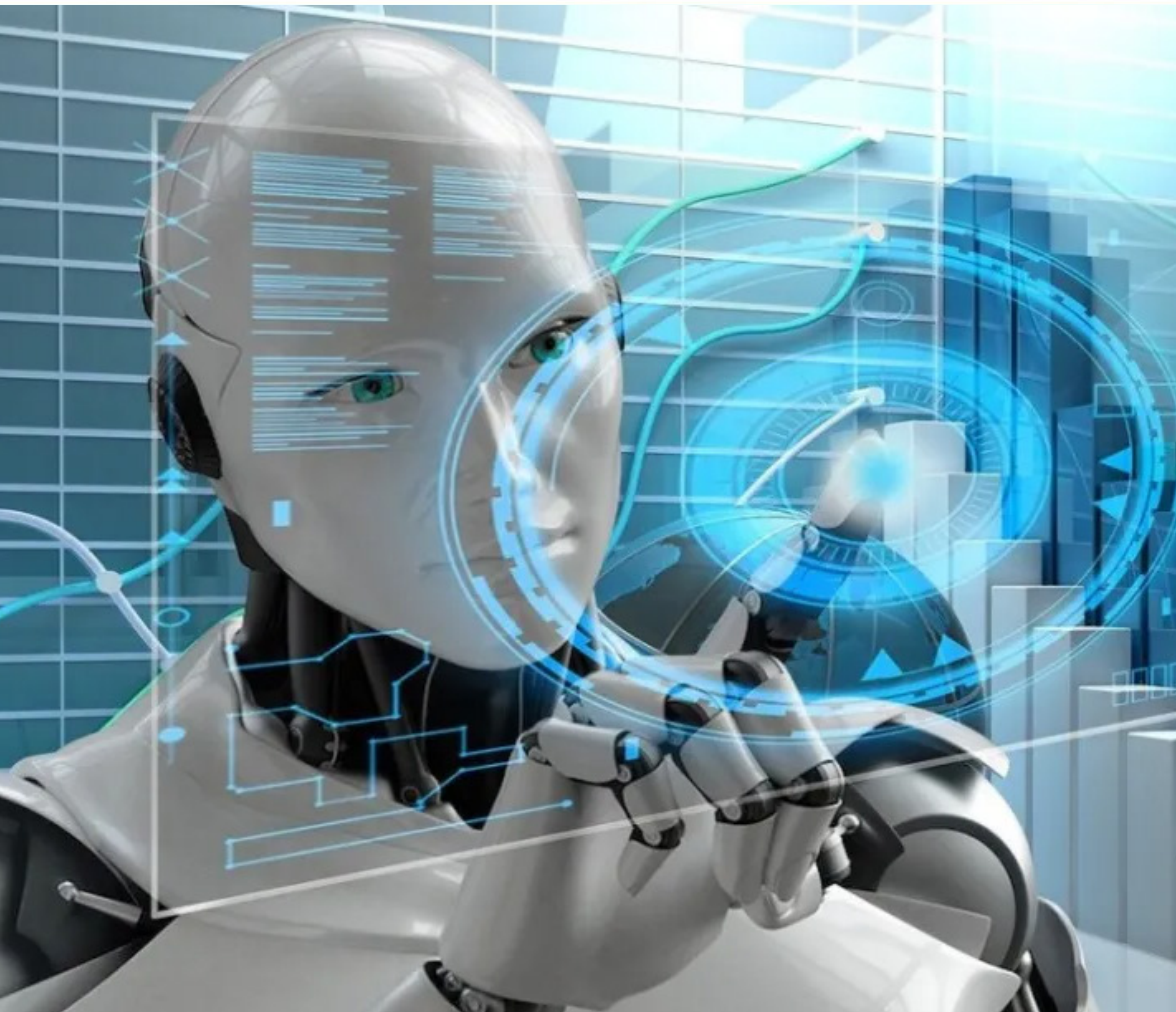
INNOVATION SCIENCE AND TECHNOLOGY

Scopus || Electronic journal specializing in Scopus

ISSUE 9

 Acceptance of papers **September, 2025**

**Acceptance of
papers**

Published monthly

Topics

economics,
technology, social
sciences

ISSN 3060-5229

Digital
Object
Identifier

Visit the website
t.me/scopus_IST2100

EDITOR-IN-CHIEF:

Mirzaliev Sanjar Makhmatjon ugli

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Makhmudov Nosir Makhmudovich
DSc., Prof., Academician

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli – Senior
lecturer at TSUI

THE SCIENTIFIC-POPULAR ELECTRONIC
JOURNAL **"INNOVATION SCIENCE AND
TECHNOLOGY"** HAS BEEN REGISTERED
UNDER THE NUMBER **C-5669633** BY THE
AGENCY FOR INFORMATION AND MASS
COMMUNICATIONS (AOKA) OF THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN, EFFECTIVE
FROM OCTOBER 9, 2024.

CONTACTS

Phone: **97-748-70-03**

Website: <https://ist-journal.uz>

Email: munis.iriskulova@gmail.com

The scientific electronic journal "Innovation Science and Technology" has been included in the list of scientific publications recommended for the publication of main scientific results of dissertations for the award of PhD and DSc degrees in economics and technical sciences, in accordance with the Resolution No. 370 of the Presidium of the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan, dated May 8, 2025.

Editorial board:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich,
Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna,
Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Cham Tat Huei,
Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)

Muhammad Imran Sadiq
Doctor of Philosophy in Economics (PhD),
Professor, Malaysia

Ahmed Aziz Ismail
Doctor of Technical Sciences (DSc),
Professor (Egypt)

Lee Chin
Doctor of Philosophy in Economics (PhD),
(Malaysia)

Asongu Simplicé
Doctor of Philosophy in Economics (PhD),
Cameroon

Rui Dang
Doctor of Chemistry (DSc), Professor, China

Zahoor Ahmed
Doctor of Philosophy in Economics (PhD), Turkey

Shujaat Abbas
Doctor of Philosophy in Economics (PhD), Russia

Tina A Coffelt
Doctor of Philosophy in Educational Sciences
(PhD), USA

Judy B. Smetana
Doctor of Philosophy in Economics (PhD), USA

CONTENTS

The financial mechanism of the treasury service	6
Zokir Safarboevich Mallaev	
Improving reinsurance relations between Russia and Uzbekistan.....	10
Mirzoev Saifullo Fayzulloevich	
The impact of artificial intelligence on risk assessment and fraud detection	17
Odilov Dilshod Quadratilla ugli	
Optimization of manufacturing efficiency using simulation modeling: pharmaceutical products datamatrix labelling cost minimisation	26
Aziz Saipov, Abdumalik Djumanov	
Financial oversight in the public procurement process.....	35
Abdushukurov Zafar Ismatovich	
Evaluating and improving the efficiency of drinking water supply (the case of Samarkand region).....	38
Pirova Shohina Khujmaxmatovna	
Analysis of technogenic waste from iron-containing metallurgical production processes.....	45
Axmedova Nigora Erkin qizi	
Mudofaa ehtiyojlari uchun harbiy ta'minot tizimini shakllantirishda Markaziy Osiyo davlatchiligining tarixiy xazina amaliyotlaridan foydalanish	51
Seitlepesov Azamat Orazbayevich	
Methods for assessing the efficient use of resources in agriculture under green economy conditions.....	56
Aitmuratova Miyrigul Zhalgasovna	
“Innovative and digital technologies in Uzbekistan’s construction sector: Economic effects and development prospects”	62
Ablaeva Valentina Borisovna, Nurimbetov Ravshan Ibragimovich	
Методологические основы анализа эффективности государственного финансового управления	67
Наимов Шохрух Шарофиддинович	
Strengthening fiscal governance mechanisms for the strategic reduction of the shadow economy.....	74
Ergasheva Malikakhon Avazkhon qizi	
Davlat iqtisodiy xavfsizligining global ekologik omillari	78
Ibrogimov Sherzodbek Xalimjon o'g'li	

DAVLAT IQTISODIY XAVFSIZLIGINING GLOBAL EKOLOGIK OMILLARI

Ibrogimov Sherzodbek Xalimjon o'g'li

Namangan davlat texnika universiteti

“Iqtisodiyot” kafedrası dotsenti,

iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori

Email: ibrogimovsherzodbek@gmail.com

ORCID: orcid.org/0009-0000-2604-8422

Annotatsiya: Maqolada davlat iqtisodiy xavfsizligiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi global ekologik omillar keng qamrovi tahlil qilinadi. Iqlim o'zgarishi, ekologik muammolarning xalqaro miqyosda chuqurlashuvi, transchegaraviy ekologik tahdidlar, resurslar uchun global raqobat hamda ekologik muvozanatsizlik oqibatlari milliy iqtisodiyot barqarorligiga ta'sir etuvchi omillar sifatida yoritiladi. Shuningdek, maqolada ekologik xavfsizlikni ta'minlashda xalqaro hamkorlik, yashil texnologiyalarni joriy etish va barqaror rivojlanish konsepsiyasining ahamiyati ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy xavfsizlik, global ekologik omillar, iqlim o'zgarishi, transchegaraviy tahdidlar, tabiiy resurslar, yashil texnologiyalar, xalqaro hamkorlik, barqaror rivojlanish.

Abstract: The article examines global ecological factors that directly affect the economic security of the state. It analyzes the consequences of climate change, the intensification of international environmental challenges, transboundary ecological threats, global competition for resources, and ecological imbalances as key risks to the stability of national economies. Furthermore, the article emphasizes the importance of international cooperation, the adoption of green technologies, and the implementation of sustainable development concepts in ensuring ecological and economic security.

Key words: economic security, global ecological factors, climate change, transboundary threats, natural resources, green technologies, international cooperation, sustainable development.

Аннотация: В статье рассматриваются глобальные экологические факторы, оказывающие прямое влияние на экономическую безопасность государства. Анализируются последствия изменения климата, усиление международных экологических проблем, трансграничные экологические угрозы, глобальная конкуренция за ресурсы и дисбаланс природной среды как ключевые риски для устойчивости национальной экономики. Кроме того, подчеркивается значение международного сотрудничества, внедрения «зеленых» технологий и реализации концепции устойчивого развития для обеспечения экологической и экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, глобальные экологические факторы, изменение климата, трансграничные угрозы, природные ресурсы, зеленые технологии, международное сотрудничество, устойчивое развитие.

KIRISH

Ekologik xavf-xatarlarni amalga oshirish jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatga ta'sir qiladi va jamiyatning o'zi ekologik taranglikni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli, ekologik xavflarning shakllanishi va rivojlanishi jarayonini jamiyatning yaxlit xavfsizligini ta'minlashning boshqa jihatlaridan alohida ko'rib chiqish mumkin emas. Boshqa tomondan, zamonaviy iqtisodiy sharoitda mutlaq xavfsizlikka erishish mumkin emasligini aniq tushunish kerak. Buning sababi shundaki, mahsulotlarning mukammal zararsizligiga erishish ham, texnik va texnologik tizimlarning mutlaq ishonchligiga erishish ham mumkin emas. Ishlab chiqarish jarayonida tashqi muhitga zarar yetkazilishining to'liq oldini olish ham mumkin emas, chunki V.Leontyev to'g'ri ta'kidlaganidek, “atrof-muhitning ifloslanishi har qanday oddiy xo'jalik faoliyatining qo'shimcha mahsulotidir”.

Xavflar har xil va inson o'zini xavf-xatardan o'zini imkoni boricha himoya qiladi. “Xavf” tushunchasining o'zi odamlarga, tabiiy muhitga, moddiy va ma'naviy boyliklarga zarar etkazishi mumkin bo'lgan atrof-dagi voqelikning salbiy xususiyati yoki sifati ko'rinishida tavsiflanishi kerak. Muhim nuqta shundaki, xavf-xatarlar paydo bo'lganda, ular atrof-muhitning barcha elementlariga salbiy ta'sir qiladi, ya'ni ular selektiv xususiyatlarga ega emas. Eng umumiy shaklda tabiiy va antropogen kelib chiqadigan xavflar ajralib turadi. Tabiiy xavflar tabiat hodisalari, tabiiy muhit tarkibiy qismlarining statikasi va dinamikasi tufayli yuzaga keladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Davlat iqtisodiy xavfsizligining ekologik omillari bo'yicha ilmiy adabiyotlarda ko'plab olimlar turli konseptual va amaliy yondashuvlarni ilgari surgan. Ularning fikrlari tahlili quyidagilarni ko'rsatadi:

Amerikalik tadqiqotchi S. Dalby ekologik xavfsizlikni "xalqaro va milliy iqtisodiy tizimlarning barqaror faoliyatini ta'minlash uchun zaruriy shart" sifatida ta'riflaydi [1]. Unga ko'ra, ekologik xavfsizlikka putur yetishi davlatlarning iqtisodiy mustaqilligiga ham xavf tug'diradi.

Shuningdek, M. Redclift ekologik xavfsizlikni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish bilan chambarchas bog'lab, tabiiy resurslardan foydalanish siyosatini iqtisodiy xavfsizlikning muhim omili sifatida ko'rsatadi [2].

J.Sachs (BMTning sobiq maslahatchisi) o'z asarlarida ekologik muammolarni iqtisodiy xavfsizlikka tahdid sifatida baholab, iqlim o'zgarishi va tabiiy resurslarning tanqisligi global iqtisodiy tizim uchun uzoq muddatli xavf tug'dirishini ta'kidlaydi [3].

N.Stern esa mashhur "Stern hisobotida" iqlim o'zgarishining global iqtisodiyotga yetkazadigan zararlari yalpi ichki mahsulotning 20% gacha qisqarishiga olib kelishi mumkinligini ilmiy asoslab berdi [4].

Xitoylik olimlar Zhang va boshqalar ekologik xavfsizlikni baholashda kompleks indikatorlar tizimini ishlab chiqib, unda suv resurslari, yer degradatsiyasi va biologik xilma-xillikni asosiy mezon sifatida oladi [5]. Bu usul orqali mintaqaviy iqtisodiy xavfsizlik darajasini aniqlash imkoniyati yaratiladi.

Shuningdek, C.Brown ekologik xavfsizlikni tizimli yondashuv asosida o'rganib, iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik ko'rsatkichlar o'zaro bog'liq bo'lganda davlat barqarorligi kafolatlanishini ta'kidlaydi [6].

A.Micklin Oral dengizi inqirozi misolida ekologik falokatning nafaqat tabiiy, balki ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini ko'rsatib berdi. Uning fikricha, suv resurslarini noto'g'ri boshqarish qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini izdan chiqardi va bu mintaqaviy iqtisodiy xavfsizlikka kuchli zarba berdi [7].

T.Homer-Dixon ekologik muammolarni konflikt va migratsiya oqimlari orqali davlatlar iqtisodiy xavfsizligiga tahdid soluvchi omil sifatida ko'rsatadi. Uning fikriga ko'ra, ekologik resurslar tanqisligi siyosiy beqarorlikni kuchaytiradi va bu iqtisodiy tizimlarni zaiflashtiradi [8].

Iqtisodchi olim J.Stiglitz yashil iqtisodiyot va barqaror investitsiyalarni davlat iqtisodiy xavfsizligini mustahkamlashning eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida ko'rsatadi. Uning ta'kidlashicha, ekologik xavfsizlikka e'tibor qaratmagan davlatlar uzoq muddatda iqtisodiy raqobatbardoshlikni yo'qotadi [9].

TAHLIL VA NATIJALAR

Antropogen xavflar esa odamlarning hayotiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan ongli faoliyati jarayonida yuzaga keladi. Shu bilan birga, insonning o'zi yangi xavf manbalarini yaratadi. xususan, harbiy tahdid. Bizning zamonamizda paradoksal vaziyat yuzaga keldi: sayyoramiz uchun yadro urushining halokatli xavfi, global qurolli qarama-qarshilikni to'xtatuvchi vositasi va tinchlik kafolati bo'lib xizmat qiladi. Xavf har doim yuzaga keladi, chunki ular jamiyatdagi har qanday rivojlanishga obyektiv ravishda hamroh bo'ladi. Xavf yoki tahdidlarning o'zi to'planishi mumkin va bu "yig'ilgan" tahdidlar inqiroz yoki hatto falokat darajasiga yetishi mumkin.

Avvaliga vaziyat barqarorligiga putur yetkazadigan tahdidlar keyinchalik inqiroz sharoitida butun jamiyatning ajralmas xavfsizligini oshirib qo'yishi mumkin. Inqirozlarning o'zi xavf ta'sirining uzoq vaqt miqyosida doimiyliigi bilan tavsiflanadi. Inqiroz sharoitida tahdidlar o'zining to'planish xususiyatlarini yo'qotmaydi va inqiroz muammosi hal etilmasa, ohir oqibat falokatga olib kelishi mumkin. Falokat xuddi "kvadratdagi inqiroz"ga o'xshaydi, u bir vaqtning o'zida ijtimoiy hayotning deyarli barcha sohalarida o'ta og'ir oqibatlarga olib keladi. Falokat ko'p sonli odamlarning o'limiga, ekotizimning to'liq yo'q qilinishiga va ijtimoiy-psixologik taranglikka olib kelishi mumkin.

Falokat oqibatlariga qarshi kurashish katta iqtisodiy xarajatlarni talab qiladi va umuman iqtisodiy vaziyatni yomonlashtiradi va bu ijtimoiy himoya tizimining eroziyasiga olib kelishi mumkin, bu esa falokat oqibatlariga qarshi kurashda juda muhimdir. Respublikamizda keng miqyosdagi texnogen falokatga Orol dengizi fojiasi misol bo'la oladi. Jamiyat ehtiyojlarini qondirish nuqtai nazaridan ekologik xavfsizlik jamiyat va har bir shaxsning asosiy ehtiyojlaridan biridir. Shuning uchun bu ehtiyojni yoki ekologik xavfsizlik holatini qondirish ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatga ega bo'ladi.

Bizning fikrimizcha, jamiyatning ekologik xavfsizlikka bo'lgan ehtiyojlarini qondirish ijtimoiy, iqtisodiy va reproduktiv ahamiyatga ega bo'lgan bir qator o'ziga xos funktsiyalarni bajaradi. Ijtimoiy funktsiya sog'lom va qulay tabiiy muhitda biologik mavjudot sifatida insonning tabiiy ehtiyojlarining mavjudligi bilan bog'liq. Iqtisodiy xavfsizlik sharoitidagina aholi salomatligining qoniarli holatini ta'minlash, jamiyat genofondini saqlash, shuningdek, jamiyatda ijtimoiy muvozanat va barqarorlikka erishish mumkin. Reprodukativ funktsiya ishlab chiqarishning barcha sharoitlarini va "ishlab chiqarish-tabiat" tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlaydigan tabiiy muhit sharoitlarini qayta ishlab chiqarish jarayoni bilan bog'liq.

Ekologik xavfsizlik sharoitida odamlarning ishlab chiqarish va kundalik hayotda yo'qolgan jismoniy hamda ma'naviy kuchlari samarali tiklanadi, tabiiy muhit o'zini-o'zi tiklash uchun noyob qobiliyatini yo'qotmaydi.

Iqtisodiy funktsiya “ekologik xavfsizlik holati” ning jamiyatdagi iqtisodiy faoliyatning barcha sohalari bilan bog'liqligini ifodalaydi. Iqtisodiy funktsiya asosan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning muhim sharti sifatida ijtimoiy ishlab chiqarishning sog'lom va sifatli tabiiy muhitda bevosita iqtisodiy manfaatdorligiga asoslanadi. “Jamiyat-tabiat” tizimining rivojlanishi bilan bu funksiyalarning doirasi ham kengayib bormoqda.

Hayotiy manfaatlar uchun jiddiy xavf “jamiyat-tabiat” tizimidagi munosabatlarning normal ko'payishini buzadigan ekologik tahdidlar tufayli yuzaga keladi. Bizning fikrimizcha, ekologik xavfsizlikning xarakteristikalarini bo'yicha tahdidlarning ikkita jamlangan tashqi va ichki guruhini ajratish mumkin. Tashqi tahdidlarga jahon iqtisodiyoti quyi tizimi (davlat, mintaqa, hududiy ob'ekt) salmog'iga teng darajada ta'sir ko'rsatadigan hamda ushbu quyi tizimlarning ekologik barqarorligiga turli intensivlik bilan tahdid soladigan global ahamiyatga ega va miqyosdagi barcha omillar hamda shart-sharoitlar kiradi.

Tashqi tahdidlar, asosan, sayyoramiz biosferasi uchun umuman salbiy bo'lgan global ekologik jarayonlarni, shuningdek, insonning nazoratsiz va nazoratsiz faoliyati xavfini o'z ichiga oladi. Xususan, Qoraqalpog'iston Respublikasi, Xorazm viloyati va Surxondaryo viloyatlaridagi tadbirkorlik sub'ektlarining ekologik xavfsizligiga nisbatan tashqi tahdidlar sifatida atmosfera ifloslanishi va issiqxona effekti asosida sayyoramizda iqlimning isishi; yer usti va yer osti suvlarining kamayishi hamda ifloslanishi; hududlardagi cho'llar miqyosining oshishi va o'rmonlar maydonining qisqarishi; biologik xilma-xillikning barqaror pasayishini keltirish mumkin.

Genetik o'zgarishlar bilan kechadigan xavflarga global va hududiy ekologik muvozanatning buzilishi, yer sharlarining ekologik tarkibiy qismlarining nisbati; biosferaning barcha qatlamlarida ikkilamchi kimyoviy reaksiyalarning yuzaga kelishi; hududning ayrim hududlarining radioaktiv ifloslanishi, ommaviy qirg'in qurollarining mavjudligi: sayyoramiz aholisining mutlaq ko'payishiga asoslangan ayrim mintaqalarining demografik haddan tashqari ko'payishi; havoning ifloslanishi bilan bog'liq bo'lgan kosmosdagi xavflar va boshqalarni kiritish mumkin.

Agar Qoraqalpog'iston Respublikasi, Xorazm viloyati va Surxondaryo viloyatlari, boshqa har qanday mintaqa va umuman davlat kabi, sayyoramizning yagona ekologik makonining bir qismi ekanligini hisobga olsak, ushbu tashqi tahdidlarning mohiyatini tushunish va yagona global ekologik makonning tarkibiy qismi sifatida ushbu hududlarning xo'jalik yurituvchi subyektlarining ekologik xavfsizligini ta'minlashda yangi istiqbol paydo bo'ladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi, Xorazm viloyati va Surxondaryo viloyatlarini Respublika ekologik makonning ajralmas elementi ekanligini hisobga olgan holda mintaqaning ichki ekologik tahdidlarini alohida ta'kidlash maqsadga muvofiqdir. Qoraqalpog'iston Respublikasi, Xorazm viloyati va Surxondaryo viloyatlarining tadbirkorlik subyektlariga nisbatan ba'zi ichki tahdidlar tashqi tahdidlarni ob'ektiv ravishda miniatyurada takrorlaydi, ba'zi tahdidlar esa tashqi tahdidlarning mintaqaning tabiiy sohasiga ta'siri natijasidir, shu bilan birga? Ushbu hududlar mahalliy tabiiy-geografik va ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlar tufayli o'ziga xos ekologik tahdidlarni “hosil qiladi”.

Qoraqalpog'iston Respublikasi, Xorazm viloyati va Surxondaryo viloyatlarining ekologik xavfsizligiga tahdid soladigan asosiy ichki omillarga o'rmon resurslaridan haddan tashqari foydalanish natijasida o'rmon maydonlarining keskin qisqarishi; yerlarning umumiy degradatsiyasi sharoitida qishloq xo'jaligi yerlarining tuproq unumdorligining pasayishi; mahalliy ifloslanish va tabiiy muhitning yomonlashuvi o'choqlarining mavjudligi; mintaqadagi yer osti va yer usti suvlarining ifloslanishi; biologik xilma-xillikning doimiy qisqarishi; mintaqaning tarmoq yo'nalishi tufayli texnogen ofatlarning potentsial tahdidi; iqtisodiyot tarmoqlari texnologik bazasining qo'liqligi, ularning yuqori energiya va resurs intensivligi; aholining ekologik madaniyatining pastligi kiradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, ichki ekologik tahdidlarni aniqlash atrof-muhitning yomonlashuvini aks ettiruvchi omillar va sharoitlarni aniqlash bilan cheklanmasligi kerak. Ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri ekologik tahdidlarning “og'irligi” bo'lgan iqtisodiy xavfsizlikka tahdid soladigan bunday tahdidlarga ham e'tibor qaratish lozim. Bu nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy inqirozning ekologik tahdidlarni bartaraf etish imkoniyatlarini toraytirishi, balki to'g'ridan-to'g'ri iqtisodiy tahdidlarni aks ettirish nuqtai nazaridan makroiqtisodiy siyosatning ham ekologik barqarorlikka hissa qo'shishi bilan bog'liq.

Shu nuqtai nazardan, iqtisodiy xavfsizlikka tahdid soladigan ayrim tahdidlarni ekologik yoki ekologik-iqtisodiy deb hisoblash to'g'ri va maqsadga muvofiqdir. Hududlardagi bunday iqtisodiy tahdidlar iqtisodiyotni kriminallashtirish va iqtisodiyotni boshqarish sohasidagi korrupsiya, huquqiy intizomning pastligi, daromadlarni ommaviy ravishda yashirish, tashqi qarzni oshishi, surunkali byudjet taqchilligi; aholining qashshoqligi; ishsizlikning ortishi; mintaqa va butun mamlakat ilmiy-texnik salohiyatining zaiflashishi va boshqakabi omillar yoki hodisalarni o'z ichiga oladi. Muayyan sharoitlarda ushbu omillar ta'sirining ko'lamini va barqarorligi ekologik vaziyatning yomonlashishiga olib kelishi mumkin.

Shu sababli, iqtisodiy tahdidlarni tahlil qilishni hozirgi va istiqbolli ekologik vaziyat bilan uyg'unlashtirish, bir vaqtning o'zida ushbu iqtisodiy tahdidlarni bartaraf etish bo'yicha makroiqtisodiy chora-tadbirlarning atrof-muhitga ta'sirining ijobiy, salbiy yoki betarafligini hisobga olish kerak. Iqtisodiy siyosatni amalga oshirish,

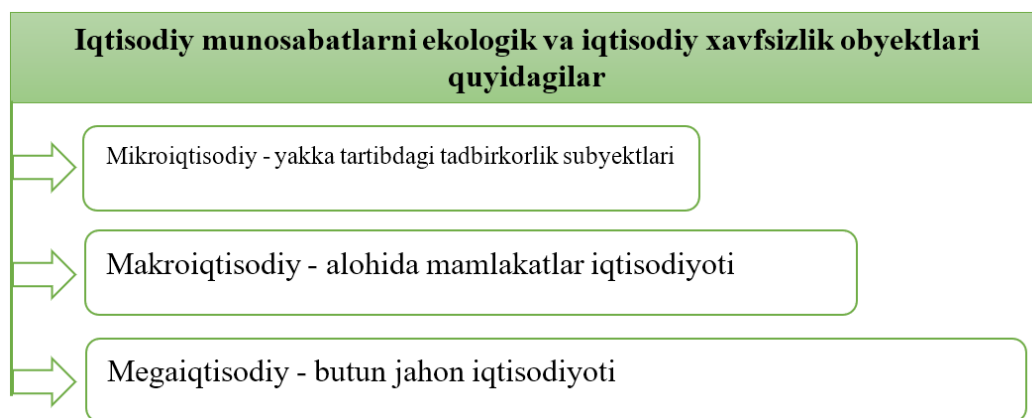
ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlashtirishdan tashqari, jamiyatning ekologik xavfsizligini yaxshilashni ham ta'minlashi kerak. Shu bilan birga, "xavfsizlik" tushunchasining o'zi sig'imli va shu bilan birga ko'p qirrali tushunchadir.

Shunday qilib, olib borilgan tadqiqot natijalarini umumlashtirib, shuningdek, boshqa manbalardan olingan ma'lumotlarni tahlil qilib, quyidagi tarkibiy qismlar ekologik xavfsizlik obyektlari sifatida ishlaydi degan xulosaga kelishimiz mumkin:

- 1) yerning barcha tabiiy qobiqlari: atmosfera, litosfera, gidrosfera va biosfera;
- 2) butun ijtimoiy ishlab chiqarish tizimining xo'jalik yurituvchi subyektlarining ekologik manfaatlari;
- 3) har bir shaxsning tabiiy ehtiyojlari va ekologik manfaatlari.

Ammo bizning fikrimizcha, bu yerga yaqin fazoni va jamiyat ishlab chiqaruvchi kuchlarining tobora tez o'sishi bilan o'zlashtiriladigan Quyosh tizimi bo'shliqlarini o'z ichiga olgan Yaqin Kosmosni ham o'z ichiga olishi kerak.

Hozirda Yerga yaqin orbitada kosmik chiqindilar bilan bog'liq muammolar mavjud bo'lib, ular ilmiy va kosmik obyektlar ekipajlari hayotiga tahdid solmoqda. Bizning fikrimizcha, har qanday antropogen ta'sir obyekti ekologik xavfsizlik obyekti sifatida qaralishi kerak, chunki tabiat endi bu tabiatning elementi sifatida inson xatolarini tuzatishga qodir emas. Ekologik xavfning yuzaga kelishi ijtimoiy-iqtisodiy takror ishlab chiqarishning normal jarayonini buzishi mumkin va shuning uchun u iqtisodiy manfaatlariga bevosita xavf tug'diradi. Bundan kelib chiqqan holda va ekologik imperativni hisobga olgan holda, bizning fikrimizcha, quyidagi darajadagi iqtisodiy munosabatlarni ekologik va iqtisodiy xavfsizlik obyektlari deb hisoblash mumkin:

1-rasm. Iqtisodiy munosabatlarni ekologik va iqtisodiy xavfsizlik obyektlari.

Ekologik xavfsizlikka erishmasdan turib iqtisodiy xavfsizlik bo'lmaydi. Shuning uchun ekologik xavfsizlikni ta'minlash orqali iqtisodiy xavfsizlikning asosi yaratiladi. Demak, "ekologik xavfsizlik" va "iqtisodiy va ekologik xavfsizlik" tushunchalari mohiyatiga ko'ra bir xildir.

Shunday qilib, iqtisodiy va ekologik xavfsizlikni tavsiflashning muhim muammosi uning asosiy mezonlarini aniqlashdir. Hozirgi vaqtda ilmiy nashrlarda, turli me'yoriy va tavsiyaviy hujjatlarda ko'plab xavfsizlik mezonlari, shu jumladan ekologik xavfsizlik mavjud. Shu sababli, ko'pincha ma'lum bir ob'ektning xavfsizligi to'g'risida aniq qaror qabul qilish uchun qaysi mezonlardan foydalanish mumkinligini aniqlash qiyin. Shu bilan birga, cheklangan miqdordagi integral xavfsizlik mezonlaridan foydalanish va ularning yordami bilan ob'ekt holatining umumlashtirilgan bahosini olish maqsadga muvofiq va qulaydir. Eng umumiy mezon "jamiyatga, insonga, tabiatga etkazilgan minimal umumiy zarar" bo'lishi mumkin.

Biroq, bu juda muhim mezon bo'lsa-da, bu mezon yetarli emas. Bizning fikrimizcha, tadqiqotchilar T.Akimova va V.Xaskinlar tomonidan taklif qilingan ekologik xavfsizlik mezonlari tizimi yanada o'ylangan va asosli bo'lib, quyidagi integral mezonlarni o'z ichiga oladi. Hududiy tabiiy komplekslar, shu jumladan ma'muriy tuzilmalar uchun ekologik xavfsizlikning asosiy mezonlari sifatida ekologik-iqtisodiy yoki tabiiy-ishlab chiqarish pariteti darajasi, ya'ni hududdagi umumiy texnogen yukning uning ekologik texnogen qobiliyatiga muvofiq darajasi - zararli texnogen ta'sirlarga nisbatan chidamlilik chegarasini kiritish mumkin. Ushbu mezonning matematik mulohazasi (taklifi) quyidagicha ko'rinadi:

Shunday qilib, bu mezon hududning tabiiy va ishlab chiqarish (texnogen) imkoniyatlarini taqqoslashga asoslanadi hamda xo'jalik faoliyatini ekologik jihatdan tartibga solish uchun asos bo'ladi. Alohida ekologik tizimlar uchun xavfsizlikning asosiy mezonlari yaxlitlik, ularning turlari tarkibining saqlanishi, biologik xilma-xillik va ichki munosabatlarning tuzilishi, shuningdek mahsuldorlikdir.

Shunday qilib, ekotizimning xavfsizligi uning holatining barqarorlik chegaralariga yaqinligi bilan belgilanadi. Insonning ekologik xavfsizligining asosiy mezonlari sog'lig'i va normal hayotini saqlashdir. Insonning ekologik

xavfsizligi darajasini o'lchash uchun o'rtacha umr ko'rish, kasallanish va o'lim ko'rsatkichlari, tug'ilish darajasi hamda aholi salomatligi va odamlarning hayot sifatini tavsiflovchi boshqa ko'rsatkichlardan foydalanish mumkin.

Shu bilan birga, iqtisodiy va ekologik xavfsizlik darajasini o'lchashda atrof-muhit holatining standartlardan chetga chiqish ko'rsatkichlaridan ham foydalanish mumkin. Bizning fikrimizcha, insonning bilim va tarbiya darajasi, odamlarning axloqiy darajasi ham muhim ko'rsatkich bo'lishi mumkin. Va insonning o'zi allaqachon o'zi uchun xavfli muhit yaratganligi uchun emas. Zero, inson tabiatga antropogen yukni oshirib borar ekan, tashqi tabiiy muhit barqarorligini buzishda davom etar ekan, o'zining iqtisodiy va ekologik xavfsizligining kafolati bo'la olmasligi aniq.

Demak, ekologik xavfsizlikning asosiy subyekti shaxs, jamiyat yoki umuman davlatdir. Jamiyatning ekologik va iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda asosiy rol davlatga yuklatilgan. Va bu nafaqat "bozor muvaffaqiyatsizliklari", balki davlatning mavjudligi zarurati bunday miqyosdagi vazifalarning mavjudligi bilan bog'liq. Iqtisodiy hamda ekologik xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha davlat strategiyasi uzoq muddatli xarakterga ega bo'lishi va bunday strategiya ekologik-iqtisodiy munosabatlarda tahdidlarni aks ettirishda "javob va tuzatish"dan ko'ra "bashorat va oldini olish" samaraliroq bo'lishiga asoslanishi kerak.

Biroq iqtisodiy va ekologik tahdidlarning ko'pligi ushbu tahdidlarni bartaraf etish bo'yicha eng dolzarb chora-tadbirlarga e'tibor va sa'y-harakatlarni jamlashni taqozo etmoqda. Insonning tabiatning elementi sifatida butun biosfera bilan chuqur o'zaro bog'liqligini hisobga olib, biosferani iqtisodiy va ekologik xavfsizlik sub'ekti sifatida ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir. Ko'rinib turibdiki, ekologik xavfsizlik sub'ektlarining hayotiy manfaatleri ekologik xavfsizlik ob'ekti sifatida harakat qiladi. Shunday qilib, insonning ekologik ehtiyojlari va manfaatleri iqtisodiy hamda ekologik xavfsizlikni ta'minlash jarayonining yakuniy maqsadi hisoblanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak tadqiqot ishida ekologik xavfsizlik butun jamiyat milliy xavfsizligining ajralmas qismi ekanligi, milliy xavfsizlik tizimida uning muhim tarkibiy qismlari, ya'ni jamiyatda ijtimoiy osoyishtalikni saqlash, mamlakatning mudofaa qobiliyatini ta'minlash, oziq-ovqat mustaqilligiga erishish bilan birga iqtisodiy xavfsizlikka ham asosiy o'rin berilgani belgilandi. Iqtisodiy funktsiya "ekologik xavfsizlik holati"ning jamiyatdagi iqtisodiy faoliyatning barcha sohalari bilan bog'liqligini ifodalaydi. Iqtisodiy siyosatni amalga oshirish ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlashtirish bilan bir qatorda jamiyatning ekologik xavfsizligini oshirishni ham ta'minlashi zarurligi belgilandi. Ekologik xavfsizlik obyektlari sifatining asosiy tarkibiy qismlari o'rganildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Dalby, S. *Security and Environmental Change*. – Cambridge: Polity Press, 2009.
2. Redclift, M. *Sustainable Development: Exploring the Contradictions*. – London: Routledge, 1987.
3. Sachs, J. *Common Wealth: Economics for a Crowded Planet*. – New York: Penguin, 2008.
4. Stern, N. *The Economics of Climate Change: The Stern Review*. – Cambridge: CUP, 2007.
5. Zhang, L. et al. *Evaluation Methods for Regional Ecological Security*. – *Frontiers in Environmental Science*, 2021.
6. Brown, C. *Navigating Ecological Security Research*. – *Sustainability*, 2022.
7. Micklin, P. *The Aral Sea Disaster*. – *Annual Review of Earth and Planetary Sciences*, 2007.
8. Homer-Dixon, T. *Environment, Scarcity, and Violence*. – Princeton: Princeton University Press, 1999.
9. Stiglitz, J. *The Road to Freedom: Economics and the Environment*. – W.W. Norton, 2019.
10. Акимова Т.А., Хаскин В.В. Экология. – М.: ЮНИТИ, 2008. 454 с.
11. Иванова Т. В. Экологическая безопасность как составляющая системы государственного регулирования природопользования / Т. В. Иванова // *Инвестиции: практика и опыт*. – 2011. – № 1. – С. 104-107.;
12. Руснак Л.Р. Факторы угроз внешней среды экономической безопасности предприятия/Л.Р. Руснак // *Сборник научных работ по актуальным проблемам экономических наук «Экономическая наука XXI века: реалии и перспективы».-Научная организация «Перспектива».- 2013.- Часть II. – 125-129 с.;*
13. Герасимчук З.В. Научные основы исследования экологической безопасности как фактора устойчивого развития / З.В. Герасимчук // *Экономика Украины*. – 2004. - №2. – С. 63-69.; Reimers N.F. *Nature use*. - М.: Dumka, 1990. 637 p.;
14. Леонтьев В. Экономические эссе. Теории, исследования, факты и политика. - М.: Политиздат, 1990. - 415с., с. 318

Proofreader: Zokir ALIBEKOV

Layout and Designer: Oloviddin Sobir ugli

2025. № 9

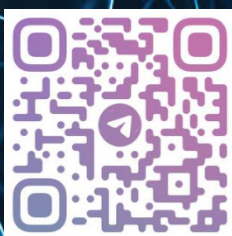
© When materials are reproduced, the INNOVATION SCIENCE AND TECHNOLOGY journal must be cited as the source. Authors are responsible for the accuracy of the information in materials and advertisements published in the journal. Editorial opinions may not always align with those of the authors. Submitted materials will not be returned to the editorial office.

To publish articles in this journal, you may submit articles, advertisements, stories, and other creative materials through the following links. Materials and advertisements are published on a paid basis.

You may subscribe to the journal at any time using the following details. Once subscribed, please send a screenshot or photo of your payment confirmation to our Telegram page @iqtisodiyot_77. Based on this, we will send the latest issue of the journal to your address each month.

“The journal “INNOVATION SCIENCE AND TECHNOLOGY” has been registered by the Agency for Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan from 09.10.2024 under the registration number №390637. License number: C-5669633. PNFL: 30407832680027

Our address: Tashkent city, Yunusobod district, 19th block,
House 17.

Acceptance of articles

Published every
monthly

Directions

Social, economic, political,
technological, scientific

Scopus || Scientific electronic journal specializing in Scopus

CERTIFICATE NUMBER: №390637

**ORDER NUMBER ACCORDING TO
THE LICENSE REGISTER: C-5669633**

CONTACT:

Contact us
+998 97 748 70 03

Telegram channel
t.me/scopus_IST2100

Journal official website
<https://ist-journal.uz/index.php/IST>